

Тема 4.

Гроші як економічна категорія.

Питання:

- 1. Сутність грошей, їх ознаки, властивості та функції.**
- 2. Грошова система, її структурні елементи й основні типи.**
- 3. Грошовий обіг і його закони.**
- 4. Інфляція: сутність, причини, види і соціально-економічні наслідки.**

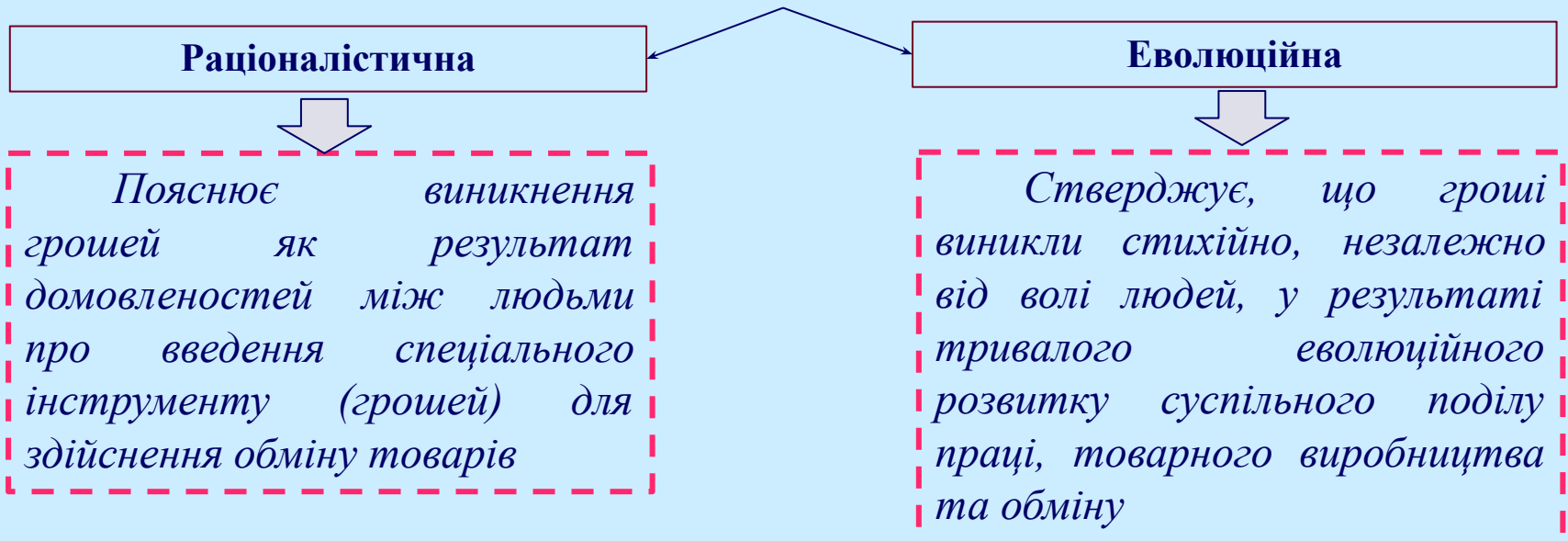
1. Сутність грошей, їх ознаки та властивості

Гроші мають багато тисячолітню історію. Це складний і найважливіший елемент ринкової економіки.

Гроші — це особливий товар, який виконує роль загального еквівалента, виступає посередником в обміні товарів і виражає економічні відносини між людьми з приводу виробництва та обміну товарів.

Існують дві основні концепції, що пояснюють причини виникнення грошей: раціоналістична й еволюційна.

Основні концепції виникнення грошей

1. Сутність грошей, їх ознаки та властивості

Основні властивості грошей

Гроші виконують роль загального еквівалента, за допомогою якого решта товарів вимірюють свою вартість

Гроші набувають загальної споживчої вартості, яка полягає у їхній здатності обмінюватися на інші товари, тобто вони мають абсолютну ліквідність

Гроші виражають певні економічні відносини, які виникають між товаровиробниками з приводу обміну продуктами через ринок

1.1. Функції грошей

Функції грошей — це дії, які вони здійснюють у ринковій економіці.

Класична економічна теорія виділяє п'ять функцій грошей: міри вартості, засобу обігу, засобу нагромадження (утворення скарбів), засобу платежу, світових грошей.

Первинною функцією грошей є функція міри вартості, що притаманна грошам історично.

Функція грошей як **міри вартості** полягає у здатності грошей як загального еквівалента вимірювати вартість усіх інших товарів, надаючи їй форму ціни.

Гроші як міра вартості широко використовуються як одиниця рахування. За їх допомогою можна надати кількісного виразу всім економічним процесам і явищам на мікро- і макрорівнях, на всіх стадіях процесу суспільного відтворення, без чого не можлива їх організація й управління. Тому суспільна роль грошей як міри вартості виходить далеко за межі надання вартості всіх товарів однакової форми ціни.

1.1. Функції грошей

У функції засобу обігу — гроші виконують роль посередника в обміні товарів і забезпечують їхній обіг.

Процес товарного обміну з участю грошей виражається формулою:

$T — Г — T$.

Функція грошей засіб обігу завжди поєднується з попередньою функцією міра вартості. Тільки в єдності вони забезпечують абстрактну визначеність категорії грошей. Це зумовлено тим, що мінова вартість товару набуває загального визначення тільки в результаті обміну товару на гроші.

Функцію засобу обігу гроші виконують у формі монет і паперових грошей.

Монета — зливok грошового металу певної ваги, форми, проби та номіналу, узаконений державою як засіб обігу.

Паперові гроші — це знаки, символи, представники повноцінних (золотих) грошей в обігу, що наділені державною владою примусовим курсом обігу.

Паперові гроші не мають власної вартості, оскільки затрати на виготовлення їх незначні, але мають купівельну спроможність.

1.1. Функції грошей

Функція засобу платежу полягає в обслуговуванні грошима погашення різноманітних боргових зобов'язань між суб'єктами економічних відносин.

Ця функція тісно пов'язана з функцією грошей як засобу обігу. У товарообороті гроші виступають як швидкоплинний посередник руху товарів, і в цій якості вони виконують функцію засобу обігу. Але в товарному виробництві важливе значення має і сам рух грошової форми — коли гроші здійснюють самотійний рух, переходячи від одного власника до іншого, вони виконують функцію засобу платежу.

Функція виникла у зв'язку з розвитком кредитних відносин. Безліч потреб у кредитуванні товарних відносин призвели до того, що продавець віддавав свій товар покупцеві з відстрочкою платежу.

У цій функції гроші використовуються під час:

- продажу товарів у кредит;
- погашенні боргу;
- погашенні різноманітних зобов'язань (заробітна плата, сплата податків, орендна і квартирна плата, повернення позик тощо).

1.1. Функції грошей

Функцію нагромадження (утворення скарбу) виконують ті гроші, які з волі та бажання їх власника виходять ходять з обігу, тимчасово переривають свій рух і використовуються для нагромадження.

Ця функція пов'язана зі здатністю золотих чи срібних грошей бути засобом збереження вартості, представником абстрактної форми багатства.

Поряд із безпосереднім нагромадженням скарбів у золотомонетній формі відбувається нагромадження їх і в естетичній формі (ювелірні вироби, предмети розкоші з золота). Це пояснюється тим, що золото має стабільну вартість і характеризується досконалою, абсолютною ліквідністю.

Іншим видам грошей та активам стабільність вартості й ліквідність притаманні лише більшою або меншою мірою.

За сучасних умов ця функція виконується за допомогою особливих банківських установ — ощадних банків. У країнах, що не мають вільно конвертованої твердої валюти, функцію засобу нагромадження виконують валюти найбільш розвинених країн: американський долар, євро, фунт стерлінгів та ін.

1.1. Функції грошей

Функція світових грошей полягає в обслуговуванні грошима міждержавних економічних відносин, пов'язаних з розрахунками за зовнішньоторговельні операції, наданням кредитів та іншими угодами.

У цій функції гроші виступають у трьох значеннях:

- як загальний платіжний засіб (розрахунки за зовнішньоторговельним та платіжним балансами країни);
- як загальний купівельний засіб (купівля таких товарів, як зброя, зерно, енергоресурси з негайною готівковою оплатою);
- як загальне втілення суспільного багатства нації у разі переміщення золота з однієї країни в іншу без зустрічного переміщення товарного еквівалента чи погашення боргу (надання позик, сплата контрибуцій, передача золота на збереження тощо).

У міжнародних розрахунках на світовому ринку країни використовують грошові знаки іншої держави, які визнані конвертованими, резервними валютами (американський долар, євро та ін.), і загальні умовні міжнародні розрахункові одиниці.

2. Грошова система, її структурні елементи й основні типи.

За весь еволюційний період свого існування гроші пройшли складний шлях розвитку і мали такі форми:

- а) товарні гроші — металеві зливки;
- б) монетні гроші — карбовані монети;
- в) паперові гроші — друковані банкноти;
- г) електронні гроші — кредитні картки

Відповідно до історичних форм грошей формувалися грошові системи.

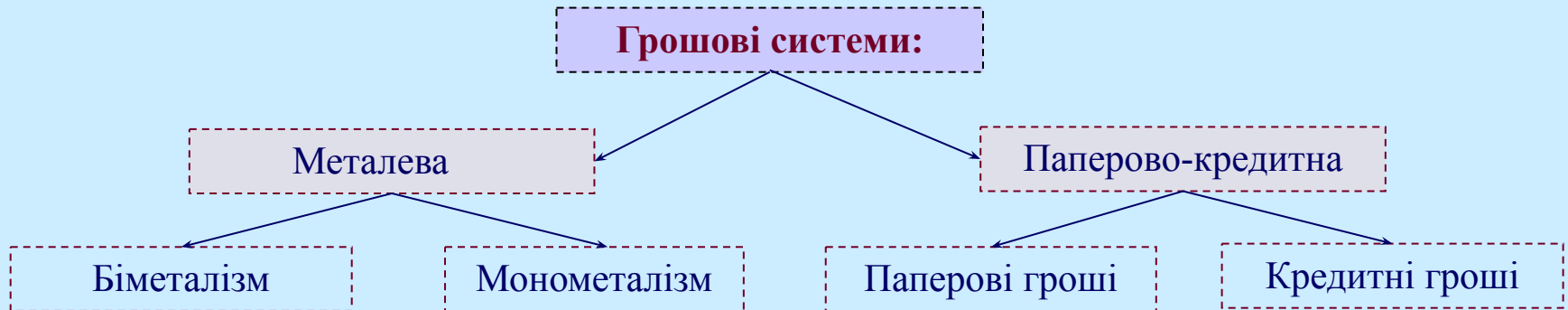
Грошова система — це форма організації грошового обігу, яка історично склалася в певній країні й законодавчо закріплена державою.

Грошова система країни формується історично, що позначається на структурі та змісті її елементів. Основними з них є:

- ✓ Назва національної грошової одиниці;
- ✓ Види та купюрність грошових знаків, характер їхнього забезпечення;
- ✓ Порядок грошової емісії;
- ✓ Встановлення курсу національної валюти та порядок її обміну на іноземну;
- ✓ Наявність державних фінансових інститутів, які здійснюють регулювання грошового обігу в країні.
- ✓ Масштаб цін.

2. Грошова система, її структурні елементи й основні типи.

Історія знає два основних типи грошових систем: металеву і паперово-кредитну.

Металева система — це грошова система, в якій роль загального еквівалента і засобу обігу виконують металеві гроші із золота чи срібла.

Металева система поділяється на два види — **біметалізм і монометалізм**.

2. Грошова система, її структурні елементи й основні типи.

Біметалізм є системою, де роль загального еквівалента законодавчо закріплюється одночасно на рівних правах за двома благородними металами — золотом і сріблом.

Хоча система біметалізму проіснувала досить довго (у Західній Європі з XVI до початку XIX ст.), але виявилася нежиттєздатною, бо суперечила природі грошей як загального еквівалента.

Законодавче закріплення за двома металами однакової ролі загального еквівалента не відповідало співвідношенню їхньої реальної ринкової вартості. Суперечливість і нестійкість біметалізму поступово призвели до його занепаду і заміни золотим монометалізмом.

Монометалізм — це грошова система, в якій роль загального еквівалента закріплюється за одним благородним металом — золотом.

Уперше золотий монометалізм було запроваджено в Англії (1816 р.). У Франції його було введено 1876—1878 рр., у Росії — в 1897 р.

Розрізняють чотири різновиди золотого монометалізму: золотомонетний стандарт, золотозливковий стандарт, золотодевізний стандарт, золотодоларовий стандарт.

2. Грошова система, її структурні елементи й основні типи.

У 1976 р. країни — члени МВФ провели на Ямайці Міжнародну конференцію, на якій оголосили про перехід до якісно нової світової валютної системи — **паперово-кредитної**, в основу якої покладено такі головні принципи:

- юридично закріплена демонетизація золота, тобто повна відмова від золотого стандарту;
- скасована фіксація золотого вмісту національних валют (масштабу цін);
- припинено виконання золотом ролі загального еквівалента; — скасовано офіційну ціну на золото, яка раніше існувала (35 дол. за одну тройську унцію — 31,1г);
- золото перетворено із грошового товару в звичайний товар, який продається й купується на світових ринках дорогоцінних металів за ціною, що складається залежно від попиту і пропозиції;
- впроваджено перехід до плаваючих валютних курсів.

У паперово-кредитній системі функціонують паперові й кредитні гроші.

Кредитні гроші — це знаки вартості, які виникають і функціонують на основі кредитної угоди й виражають відносини між кредитором і боржником.

Є такі види кредитних грошей: *вексель, банкнота, чек, кредитна картка, електронні гроші.*

2. Грошова система, її структурні елементи й основні типи.

Сучасна грошова паперово-кредитна система складається з державних банкнот, розмінної монети та депозитів до запитання або поточних рахунків національної кредитної системи. Вона являє собою сукупність готівкових і безготівкових грошей.

Нині існує й набуває великого поширення нова світова **«електронна» грошова система**.

Головним її елементом є кредитна картка, завдяки якій і відбуваються всі безготівкові платежі через комп'ютерні системи. Це є системою грошових відносин майбутнього, коли всі країни світу активно використовуватимуть «електронну» грошову систему.

3. Грошовий обіг і його закони

Грошовий обіг — це рух грошей у готівковій і безготівковій формах, який обслуговує реалізацію товарів і нетоварні платежі в господарстві.

Обіг грошей здійснюється на основі властивих йому законів. Одним з найважливіших є закон, який визначає кількість грошей, необхідних для обігу.

Закон грошового обігу передбачає, що протягом певного періоду в обігу має бути певна, об'єктивно зумовлена грошова маса.

Він з'ясовує внутрішні зв'язки між кількістю грошей в обігу і масою товарів, рівнем цін, швидкістю обороту грошей.

Згідно з класичним підходом кількість грошей, необхідних для обігу, може бути визначена за такою формулою:

$$KG = \frac{(SC - K + P - VP)}{O},$$

де KG — кількість грошей, необхідних для обігу; SC — сума цін товарів, реалізованих протягом року; K — сума цін товарів, проданих у кредит; P — платежі за кредити минулого року; VP — платежі, які взаємно погашаються; O — швидкість обороту однієї грошової одиниці за рік.

3. Грошовий обіг і його закони

Більшість сучасних західних економістів для визначення кількості грошей, необхідної для обігу, базуються на неокласичній теорії рівняння грошової і товарної мас, запропонованої американським економістом І. Фішером:

$$M \cdot V = P \cdot Q,$$

де M — маса грошей в обігу; V — середня швидкість обігу грошей; P — середній рівень цін на товари та послуги; Q — кількість товарів та послуг, представлених на ринку.

З цього рівняння обміну можна розрахувати:

кількість грошей, які необхідні для обігу:

$$M = P \times Q / V$$

середній рівень цін товарів, які реалізуються:

$$P = M \times V / Q$$

швидкість обігу грошової одиниці:

$$V = P \times Q / M$$

обсяг товарів, які призначені для реалізації:

$$Q = M \times V / P.$$

3. Грошовий обіг і його закони

Різноманітність грошових засобів, які функціонують у сучасній економіці, потребує виміру грошової маси.

Грошова маса — це сукупність усіх грошових засобів у готівковій і безготівковій формах, які забезпечують реалізацію товарів, послуг і всі нетоварні платежі у народному господарстві.

Для аналізу кількісних змін грошового обігу на визначену дату і за визначений період, а також для розробки заходів щодо регулювання темпів зростання й обсягу грошової маси використовуються різноманітні показники (**грошові агрегати**). Залежно від рівня ліквідності грошові засоби ранжуються і зводяться у грошові агрегати $M-0$, $M-1$, $M-2$, $M-3$.

Для розрахунку сукупної грошової маси в обігу в Україні передбачені такі **грошові агрегати**:

агрегат $M-0$ — готівка;

агрегат $M-1$ — дорівнює агрегату $M-0$ плюс розрахункові, поточні та інші рахунки (розрахункові рахунки, спеціальні рахунки, рахунки капітальних вкладень, акредитиви і чекові рахунки, рахунки місцевих бюджетів, рахунки бюджетних, профспілкових, громадських і інших організацій, кошти Держстраху, фонд довгострокового кредитування); плюс внески в комерційних банках; плюс депозити до запитання в Ощадбанку;

агрегат $M-2$ — дорівнює агрегату $M-1$ плюс строкові вклади в Ощадбанку;

агрегат $M-3$ — дорівнює агрегату $M-2$ плюс депозитні сертифікати та облігації державних позик.

4. Інфляція: сутність, причини, види і соціально-економічні наслідки

Проблема інфляції є складовою частиною теорії грошей.

Є різні погляди на природу і причини інфляції, але переважають два напрями: перший розглядає інфляцію як суто грошове явище, спричинене порушенням законів грошового обігу;

другий — як макроекономічне явище, спричинене порушенням пропорцій суспільного відтворення, і насамперед між виробництвом і споживанням, попитом і пропозицією товарів.

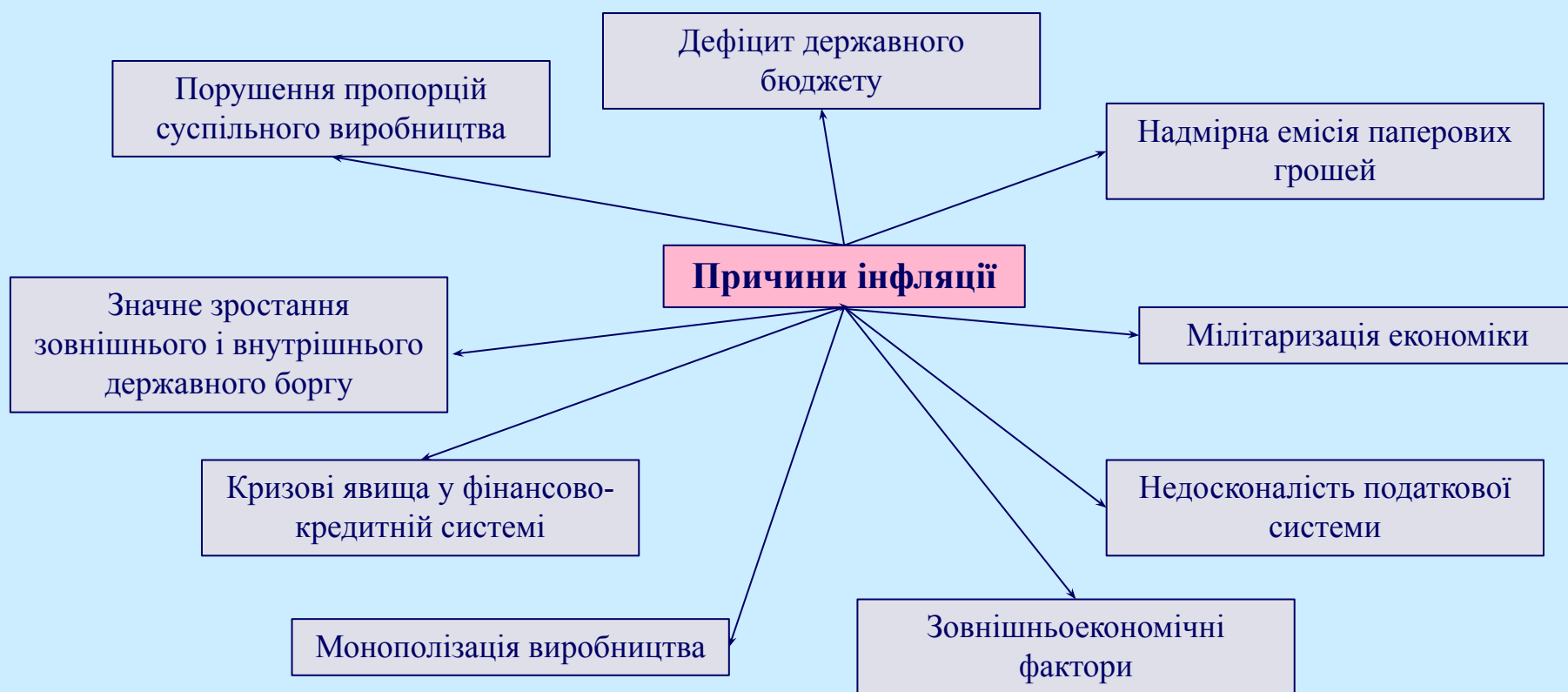
Інфляція зовні виглядає як знецінення грошей внаслідок їхньої надмірної емісії, яка супроводжується зростанням цін на товари та послуги.

Проте це лише форма прояву, а не глибинна сутність і причина інфляції. Звичайно інфляція має свій зовнішній прояв у підвищенні цін. Але не кожне підвищення цін служить показником інфляції.

Ціни можуть підвищуватися в результаті поліпшення якості продукції, погіршення умов видобутку паливно-сировинних ресурсів, змінюватися під впливом циклічних і сезонних коливань виробництва, стихійних лих і т. ін.

4. Інфляція: сутність, причини, види і соціально-економічні наслідки

Інфляція є результатом порушення економічної рівноваги, яка зумовлена комплексом внутрішніх і зовнішніх причин:

Основні причини інфляції

4. Інфляція: сутність, причини, види і соціально-економічні наслідки

Найважливішими з внутрішніх причин інфляції є:

- порушення пропорцій відтворення між виробництвом і споживанням, нагромадженням і споживанням, попитом і пропозицією, грошовою масою в обігу і сумою товарних цін;
- значне зростання дефіциту державного бюджету і державного боргу, зумовлених непродуктивними державними витратами;
- надмірна емісія паперових грошей, яка порушує закони грошового обігу;
- мілітаризація економіки, що відволікає значну частину ресурсів в оборонну промисловість, призводить до недовиробництва товарів народного споживання, створює їх дефіцит;
- збільшення податкового тягара на товаровиробників;
- випередження темпів зростання заробітної плати порівняно з темпами зростання продуктивності праці.

4. Інфляція: сутність, причини, види і соціально-економічні наслідки

Інфляція — це знецінення грошей, спричинене диспропорціями в суспільному виробництві й порушенням законів грошового обігу, яке виявляється у стійкому зростанні цін на товари і послуги.

Інфляція може набувати різноманітних форм:

Відкрита інфляція розвивається вільно і ніким не стримується.

Прихована інфляція — це така інфляція, коли держава вживає заходи, спрямовані на безпосереднє стримування цін на товари і послуги, з одного боку, і доходів населення — з іншого.

Повзуча інфляція — інфляція, що розвивається поступово, коли ціни зростають незначною мірою (не перевищує 10 % на рік).

Помірна інфляція (2—5 % на рік) у розвинутих країнах Заходу не розглядається як негативний фактор. Навпаки, вважається, що вона стимулює розвиток економіки, надає їй необхідного динамізму.

Галопуюча інфляція — інфляція, коли ціни зростають швидко — на 10— 100 % щорічно. На стадії галопуючої інфляції відбувається спад виробництва та скорочення товарообороту, втрачається стимул до інвестицій, стримується процес суспільного нагромадження, поширюється відплив капіталу з виробничої сфери до сфери обігу, тобто йде розбалансування економічної рівноваги.

4. Інфляція: сутність, причини, види і соціально-економічні наслідки

Інфляція може набувати різноманітних форм:

Гіперінфляція — інфляція, коли ціни зростають астрономічно — на 1—2 % щодня або сягають 1000 % і більше на рік. Вона означає глибоку економічну і соціальну кризу в країні.

Збалансована інфляція — інфляція, коли ціни товарів різних товарних груп відносно один одного не змінюються. Ціни підвищуються досить повільно й одночасно на більшість товарів та послуг.

Незбалансована інфляція — інфляція, коли співвідношення цін у різних товарних групах змінюється на різні відсотки і по-різному на кожний вид товару.

Очікувана інфляція — зазвичай помірна інфляція, яку можна спрогнозувати на будь-який період.

Неочікувана інфляція характеризується раптовим стрибком цін, зумовленим збільшенням під впливом інфляційних очікувань суспільного попиту населення на споживчі товари, товаровиробників — на сировину та засоби виробництва.

Інфляція попиту — це порушення рівноваги між попитом і пропозицією з боку попиту.

Інфляція пропозиції (витрат) — це зростання цін внаслідок підвищення витрат виробництва чи скорочення сукупної пропозиції.

Стагфляція — це інфляція, що супроводжується стагнацією виробництва й одночасно зростанням рівня цін і безробіття.

4. Інфляція: сутність, причини, види і соціально-економічні наслідки

Економічні наслідки інфляції:

1). Руйнує нормальні господарські зв'язки, посилює хаос і диспропорції в економіці, дезорганізує інвестиційний процес;

2). капітали переливаються зі сфери виробництва у сферу обігу, насамперед у спекулятивні комерційні структури;

3). порушується нормальне функціонування кредитно-грошової системи. Знецінення грошей підриває стимули до нагромадження їх, породжуючи таке явище як «втеча від грошей», коли підприємці й населення надають перевагу вкладанню грошових заощаджень у товари, нерухомість та інші матеріальні цінності;

4). поступово згортаються товарно-грошові відносини й розширюється прямий продуктообмін на основі бартерних угод;

5). інфляція негативно впливає на міжнародне економічне та валютно-кредитне становище країни. Вона підриває конкурентоспроможність і експорт вітчизняних товарів, водночас стимулює імпорт товарів з-за кордону, оскільки на внутрішньому ринку вони продаються за вищими цінами.

Соціальні наслідки інфляції:

1). інфляція знижує життєвий рівень усіх верств населення, особливо тих, які мають сталий дохід, оскільки темпи зростання доходів відстають від темпів зростання цін на товари й послуги;

2). інфляція знецінює попередні грошові заощадження населення в банках, страхових полісах, щорічну ренту та інші паперові активи з фіксованою вартістю;

3). інфляція посилює безробіття, підриває мотивацію до ефективної трудової діяльності, посилює соціальну диференціацію населення і соціальну напругу в суспільстві.